

DÖVLƏT İNVESTİSİYALARI: YERLİ İQTİSADI İNKİŞAFDA MULTİPLİKATOR KİMİ

Elvin Hacıyev

Azərbaycan Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: Elvin.Hajiyev@au.edu.az

Xülasə. Məqalədə dövlət investisiyalarının yerli iqtisadi inkişafda multiplikator kimi rolu, həmçinin iqtisadi multiplikator anlayışı, mövcud multiplikatorlardan istifadə olunması, regiona xas olan multiplikatorların yaradılması, gəlir multiplikatorunun hesablanması barədə bəhs olunur. Bununla yanaşı, yerli multiplikatorları artırmaq, pulların regiondan axıb getməsinə azaltmaq və region daxilində iqtisadi bağları artırmaq məqsədlə bir sıra tövsiyələr verilmişdir.

Açar sözlər: Dövlət investisiyaları, iqtisadi multiplikator, gəlir multiplikatoru, məşğulluq multiplikatoru, yerli iqtisadi inkişaf.

PUBLIC INVESTMENTS: AS A MULTIPLIER IN LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT

Elvin Hacıyev

Azerbaijan University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article discusses the role of public investment as a multiplier in local economic development, as well as the concept of economic multiplier, the use of existing multipliers, the creation of regional multipliers, the calculation of income multiplier. A number of recommendations have been stated to increase local multipliers, reduce the outflow of money from the region and increase economic ties within the region.

Keywords: Public investments, economic multiplier, income multiplier, employment multiplier, local economic development

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ИНВЕСТИЦИИ: КАК МУЛЬТИПЛИКАТОР МЕСТНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Эльвин Гаджиев

Университет Азербайджан, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье рассматривается роль государственных инвестиций как мультипликатора в местном экономическом развитии, а также концепция экономического мультипликатора, использование существующих мультипликаторов, создание региональных мультипликаторов, расчет мультипликатора дохода. Предложен ряд рекомендаций по увеличению местных мультипликаторов, снижению оттока денег из региона и усилению экономических связей внутри региона.

Ключевые слова: Государственные инвестиции, экономический мультипликатор, мультипликатор дохода, мультипликатор занятости, местное экономическое развитие.

1. Giriş

Bir bölgədə infrastruktura qoyulan investisiya ilə yerli iqtisadi inkişaf arasında güclü əlaqə vardır. İnfrastruktura qoyulan investisiyaların birbaşa nəticələrinə inkişafı ilə bağlı məşğulluq, gəlir və iş imkanları, ictimai infrastrukturun saxlanması və idarə olunması daxildir [1, s.1]. Nəqliyyata, bazarlara, səhiyyəyə, təhsilə və digər sosial-iqtisadi mal və xidmətlərə çıxışın yaxşılaşdırılması kimi daha uzunmüddətli təsirlər yerli iqtisadi inkişafa və yoxsulluğun davamlı azalmasına kömək edir.

Yerli mənbələrə əsaslanan infrastruktur işləri yerli cəmiyyətdə qalan və çoxalma effekti yaradan gəlir gətirir. İnfrastrukturun istismarı və saxlanması investisiyaların faydalarını təmin edir və daha uzun müddətli məşğulluq yaradır. Yerli resursların (işçi qüvvəsi, materiallar, podratçılar) istifadəsinin optimallaşdırılması yerli iqtisadiyyata müsbət təsir göstərir, məhsuldar aktivlər isə yerli iqtisadi inkişafı daha da artırır.

Şəhər və rayonların iqtisadi inkişafının təmin edilməsi məqsədilə investisiyaların onların yerli iqtisadiyyatına necə təsir edəcəyini proqnozlaşdırmaq aləti kimi iqtisadi multiplikatorlardan istifadə edilir. İqtisadi multiplikatorlar rəsmi iqtisadi inkişaf araşdırmasının bir hissəsi olaraq və ya müvafiq bölgədə (şəhərdə, rayonda) qərar qəbul etmək üçün cəmiyyətə kömək etmək məqsədi ilə qiymətləndirmə kimi istifadə edilir.

2. İqtisadi multiplikator anlayışı

Yerli iqtisadiyyata yeni gəlir – məsələn, tikinti və ya turizm sektoruna investisiya vasitəsilə - daxil olduqda həmin gəlir iqtisadiyyat boyunca müxtəlif üsullarla dövr edir [2, s.76]. Məsələn, yeni yol inşa edildikdə, gəlir iqtisadiyyata yolun tikintisində çalışan insanlara yeni əmək haqqı formasında daxil olur. O, materialların yerli təchizatçıları vasitəsilə və işçilər tərəfindən ailələri üçün pərakəndə satışla məşğul olan yerli təşkilatlardan qida və geyim kimi məhsullar aldıqda həmin işçilərin əmək haqqı vasitəsilə dövr edir.

Multiplikator, iqtisadi fəaliyyətlərdən gözlənilən və birbaşa təsir (yol tikintisi işçiləri), dolayı təsir (yerli təchizatçılar) və yaranan təsirlər (xərclənən əmək haqları) daxil olmaqla ümumi təsiri təsvir edən rəqəmdir. Multiplikator nə qədər yüksəkdirsə, yerli iqtisadiyyata fayda da o qədər yüksəkdir.

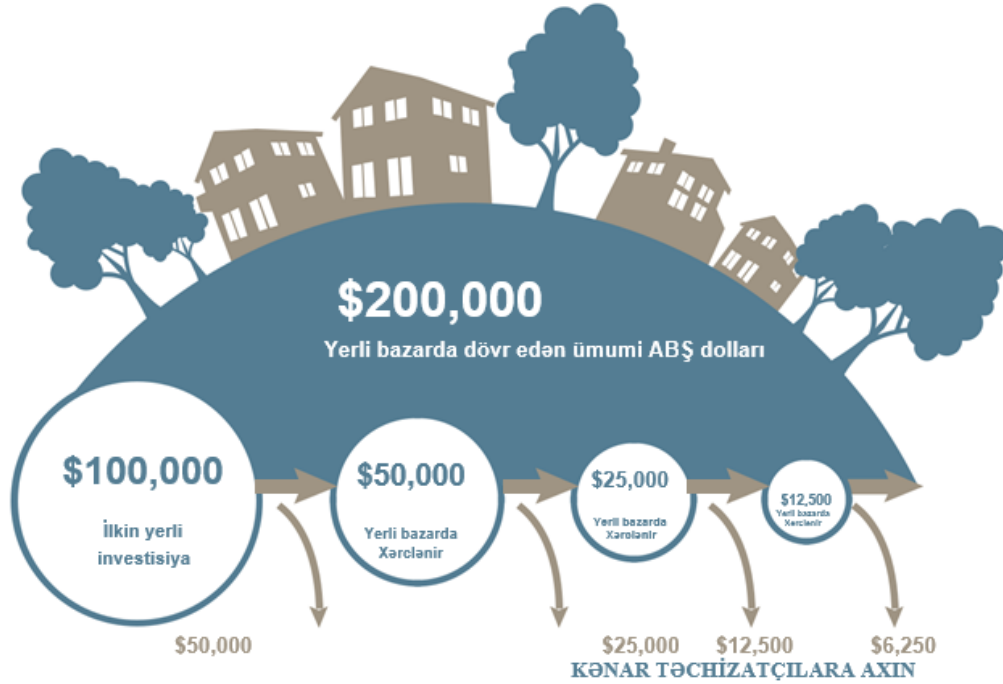
İqtisadi multiplikatorlar, sənaye və ya fəaliyyətin iqtisadi təsirləri üçün bir qiymətləndirmə üsuludur. Digər üsullar kimi onların da öz üstünlükləri və çatışmazlıqları vardır.

Bəzi ədəbiyyatlarda investisiya multiplikatoru anlayışından istifadə olunur. İntestisiya multiplikatoru, dövlət və ya özəl investisiya xərclərində hər hansı bir artımın məcmu gəlirə və ümumi iqtisadiyyata nisbətən necə müsbət təsir göstərdiyini ehtiva edir [3]. Multiplikator birbaşa rahat ölçülə bilən təsirlərdən başqa investisiyanın əlavə təsirlərini ölçməyə kömək edir. İntestisiya multiplikatoru nə qədər böyük olarsa, iqtisadiyyatda sərvət yaratmaq və bölüşdürmək baxımından daha səmərəlidir.

Yerli iqtisadiyyat vasitəsilə dövr edən ilkin investisiyanın hər bir mərhələsində müəyyən pullar axır [2, s.76]. Yerli iqtisadiyyatda qalan və yerli işçilər, ailələr və şirkətlər arasında dövr etməyə davam edən faiz nisbəti, ilkin gəlirin multiplikatorunu müəyyən edir.

Aşağıdakı misalda ilkin gəlirin 50%-i hər mərhələ ilə cəmiyyət daxilində qalır, çünki şirkətlər işçilərə və təchizatçılara pul ödəyir və işçilər yerli şirkətlərdən alış-veriş edir. Vaxt keçdikcə ilkin vəsaitlərin hamısı cəmiyyəti tərk edir, lakin bu baş verməzdən öncə ilkin 100,000 ABŞ dolları cəmiyyət üçün ikiqat artaraq gəlir olaraq 200,000 ABŞ dollarına çevrilir.

Multiplikatoru hesablamaq üçün biz yekun gəliri (200,000 ABŞ dolları) əsas investisiyaya (100,000 ABŞ dolları) bölürük və nəticədə 2.0 olan yeni dəqiq gəlir multiplikatorunu əldə edirik.

Multiplikatorlar hər zaman regiondan regiona dəyişsə də, bütün digər şərtlər eyni olmaqla daha yüksək multiplikatorun yaranmasını başa düşməyə kömək edən bir neçə ümumi qayda vardır [2, s.77]:

- Yerli mənbələr hesabına təmin edilən mallara əhəmiyyətli dərəcədə etibar edən layihələr və sənaye sahələri, daha çox idxal olunan məhsullara etibar edənlərlə müqayisədə daha yüksək multiplikatorlara malik olacaq;
- Xammala daha az dəyər qatan layihələr və sənaye sahələri daha aşağı multiplikatorlara malik olacaq – daha çox dəyərin qatılması adətən daha çox ilkin material və əmək tələb edir;
- İqtisadiyyatdakı iqtisadi əlaqələrin sayı və gücü multiplikatorlara təsir göstərir. Layihə və ya sənayenin yerli iqtisadiyyatdakı qalxma və düşmə təchizat zənciri bağları nə qədər çox olarsa, multiplikator da o qədər yüksək olacaq;
- Yerli mülkiyyətin yüksək faiz təşkil etdiyi layihələr və ya sənaye sahələri, yerli olmayan mülkiyyətə malik layihələr və ya sənaye sahələri ilə müqayisədə daha yüksək multiplikatorlara malik olacaq, çünki mənfəət regionu dərhal tərək etməyəcək.

Nəzəri olaraq (daha geniş-ölkə səviyyəsində baxdıqda), multiplikator təsiri ümumi daxili məhsulun (ÜDM) artımının dövlət xərclərinin (o, cümlədən dövlət investisiyalarının) artımından daha çox olması ilə nəticələnir ki, sonda milli gəlirin artmasına nail olunur [4].

Ölçülə bilən çoxlu növ multiplikator olsa da, şəhərlər üçün yerli iqtisadi inkişafa ən uyğun gələn **iki multiplikator** - gəlir və məşğulluq multiplikatorlarıdır [2, s.78]. Onlar bir çox hallarda bir-biri ilə korelyasiya edir.

Gəlir multiplikatoru. Gəlir multiplikatoru, yeni fəaliyyət və ya sənaye üzrə gəlirin ölkə iqtisadiyyatı boyunca necə multiplikasiya olunduğunu təsvir edir. O, yerli iqtisadiyyat boyunca əsas investisiyaya aid olan və xərclənən ümumi məbləği götürüb (birbaşa, dolayısı və yaranan xərclər daxil olmaqla) həmin fəaliyyət və ya sənaye üçün gəlirin əsas məbləğinə bölməklə hesablanır.

Məşğulluq multiplikatoru. Məşğulluq multiplikatoru, iqtisadiyyata əlavə edilmiş ümumi iş sayının, yeni fəaliyyət və ya sənaye tərəfindən əlavə edilmiş əsas işlərə bölünməsinə bərabərdir.

İqtisadi multiplikatorlar şəhərə öz turizm sənayesinin inkişaf etdirilməsi, təbii ehtiyatların çıxarılmasının stimullaşdırılması və ya yolların tikintisi və digər infrastrukturun yaradılmasına investisiyanın yatırılması kimi bir neçə potensial iqtisadi variantlar arasında seçim etməyə kömək edə bilər.

Qeyd olunanlarla yanaşı, bəzi ədəbiyyatlarda dövlət infrastruktur investisiyalarının rifah multiplikatoru anlayışından da istifadə olunur [5, s.24]. Dövlət investisiyalarının elastikliyi yüksək olan ölkələrdə dövlət investisiyalarının artırılması pozitiv rifah multiplikatoruna səbəb olur. Bununla yanaşı, dövlət xərclərinin məhsuldarlığının artırılması və infrastruktur xərcləri itkisinin azaldılması faydalardan tam şəkildə yararlanmağın açarıdır. Dövlət investisiyalarının idarə edilməsi üzrə təkmilləşdirmələr aparılmalıdır ki, dövlət investisiyalarının məhsuldarlığı əhəmiyyətli dərəcədə artsın, dövlət investisiyalarının planlaşdırılması, bölüşdürülməsi və həyata keçirilməsində məsul olan qurumların fəaliyyətinin gücləndirilməsi təmin edilsin. Beləliklə, dövlət investisiyalarının müsbət rifah multiplikatorunun təmin edilməsi üçün dövlət investisiyalarının yaxşı idarə edilməsinə ehtiyac var.

Multiplikatorlar, iqtisadi fəaliyyətdən əldə olunan dəqiq gəliri proqnozlaşdırmağa çalışmaq üçün alət kimi istifadə olunmaqdan bir neçə ən yaxşı seçimin nisbi üstünlüklərini müqayisə etmək üçün istifadə olunur. Çünki, multiplikatorun yaradılması üçün istifadə olunmuş alətlər heç vaxt eyniliklə təkrarlamayacaq. Belə ki, multiplikatorlar adətən baş vermiş hadisələrə əsaslanır və gələcək investisiya yatırımına təsir göstərəcək bütün amilləri dəqiq proqnozlaşdırma bilməz.

Yerli hökumət və ya təşkilat tərəfindən qiymətləndirilməsi aparılan şirkət və ya sənaye üçün multiplikator effektinin ən yaxşı təqribi qiymətinin tapılması üçün iki üsul vardır:

- İqtisadçılar, akademiklər və ya planlama mütəxəssisləri tərəfindən artıq hesablanmış mövcud multiplikator qiymətindən istifadə olunması;
- Konkret fəaliyyət və ya təklif üçün təqribi qiymətin özünüz tərəfindən yaradılması.

3. Mövcud multiplikatorlardan istifadə olunması

Mövcud multiplikator məlumatları hər zaman olmaya bilər, lakin bu məlumatlar olduqda onlardan istifadə etməklə vaxta və səylərə qənaət olunur [2, s.79-80]. Vaxta qənaət etməsi ilə yanaşı mövcud multiplikator qiymətləri yerli qeyri-ekspertlər tərəfindən hazırlanan qiymətlərlə müqayisədə daha rəsmi hesab edilə bilər.

Multiplikator qiymətləri adətən xərc-nəticə təhlili adlanan üsuldən istifadə etməklə müəyyən edilir. Həmin üsul, pulların hara və necə axması haqqında geniş anlayış əldə etmək üçün verilmiş bölgə daxilində sənaye sahələri, ailələri və hökuməti birləşdirən iri verilənlər bazasından istifadə edir. Bu verilənlər bazasından istifadə etməklə iqtisadçılar gəlirdəki birbaşa artımın sistem vasitəsilə necə yayıldığını izləyə bilər.

Rəsmi olaraq hesablanmış multiplikatorlar iqtisadiyyatın qeyri-formal sektorlarını nəzərə almaya bilər. Yeni investisiyaların kölgə iqtisadiyyatına təsiri olsa da, onu ölçmək çətindir. Bu, kölgə iqtisadiyyatının təqribi qiymətlərindən yerli şəkildə istifadə etməklə multiplikatorun hesablanması və ya qeyri-rəsmi iqtisadi fəaliyyətin rəsmi iqtisadi fəaliyyətdən bir növ ekstrapolyasiya üsulunun müəyyən edilməsi üçün əsaslandırma ola bilər.

Multiplikatorların tapılması üçün ən yaxşı addım, bölgə haqqında iqtisadi məlumatlar toplayan təşkilatlara sorğu göndərmək və onlarda multiplikator məlumatlarının mövcud olub-olmadığını öyrənməkdir. Potensial mənbələrə aşağıdakılar daxildir:

- Milli və ya dövlət ticarət, kommersiya və ya kənd təsərrüfatı departamentləri;
- Planlama təşkilatları və ya agentlikləri;
- İnkişaf işinə cəlb edilmiş QHT-lər və ya beynəlxalq təşkilatlar;
- Kollec və ya universitetlərin iqtisadiyyat, biznes və ya planlama fakültələri;
- Elmi işlər üzrə axtarış etməyə imkan verən axtarış sistemi.

Müvafiq regionun yerli şərtlərinə uyğun multiplikatorların təqribi qiymətlərinin tapılması, ən realistik təxminləri formalaşdırır. Yerli şəraitə uyğun multiplikatoru seçərkən aşağıdakı tövsiyələr nəzərə alınmalıdır:

- ✓ Sözü gedən fəaliyyət və ya sənaye növünü dəqiqliklə təmsil edən multiplikatorun tapılması;
- ✓ Mövcud olan ən yeni multiplikator məlumatlarından istifadə edilməsi;
- ✓ Region miqyasına daha sıx uyğun gələn multiplikatorun seçilməsi.

4. Regiona xas olan multiplikatorların yaradılması

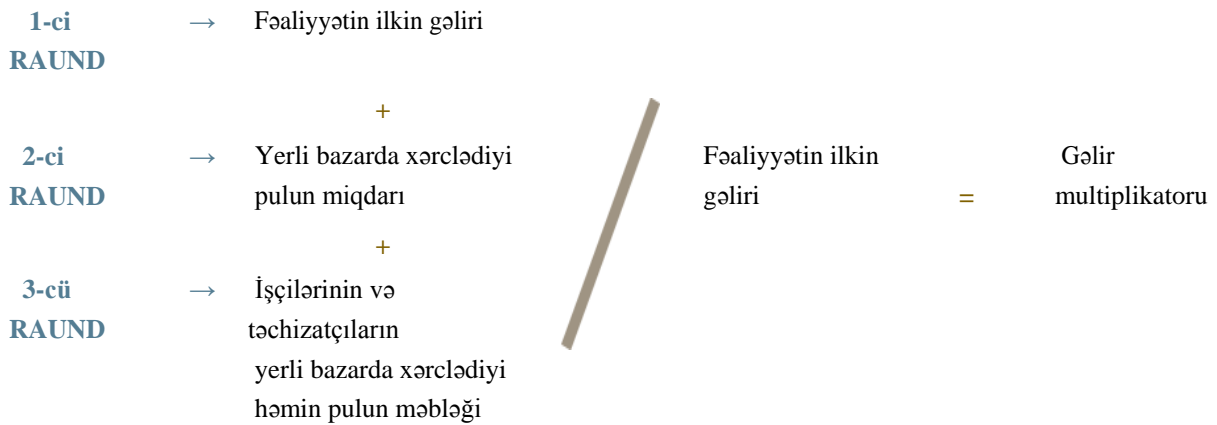
Regiona xas multiplikatorlara dair mövcud məlumatlar tapılmırsa və ya vəziyyətə uyğun deyilsə, alternativ variant olaraq yerli səviyyədə sadələşdirilmiş hesablama aparmaqdır [2, s.81]. Bu halda multiplikator, xərc-nəticə təhlili vasitəsi ilə yaradılmış multiplikator kimi güclü olmayacaq, lakin o, multiplikator haqqında ümumi fikir formalaşdırmaqda və konkret bir neçə variant arasında müqayisə aparmaqda faydalı ola bilər. Bundan əlavə, multiplikatorun yaradılması prosesi iqtisadiyyata yeni bucaq altında baxmağa və yerli iqtisadi inkişafı gücləndirmək üçün yeni üsullar tapmağa kömək edir (qeyd: Gəlir multiplikatorlarının

hesablanması üsulunun təsviri aşağıda verilib. Məşğulluq multiplikatorlarının qiymətləndirilməsi daha çətindir).

Bu üsul, mövcud şirkətlərə onların əməliyyatlarındakı dəyişikliyin təsirini başa düşmək üçün birbaşa tətbiq edilə bilər. Lakin, yeni investisiya üçün multiplikatorun təqribi qiyməti hesablanan zaman oxşar fəaliyyət araşdırılmalı və ya proses perspektiv işçilər və təchizatçılar daxil olmaqla təxmini biznes plandan xərclərə və gəlirlərə tətbiq edilməlidir.

Hansı fəaliyyət və ya sənayenin araşdırılmasına dair qərar qəbul etdikdən sonra gəlirin həmin fəaliyyət və ya sənayedən yerli iqtisadiyyat vasitəsilə necə keçdiyini müəyyən etmək olar. İdealda yerli iqtisadiyyat vasitəsilə bütün gəliri izləmək mümkün olardı, lakin bu həddindən artıq çox vaxt aparmaqla yekun hesablamalara çox az düzəlişlər etməklə nəticələnəcəkdir. Reallıqda sadəcə bir neçə (əksər təsirləri əhatə edən) xərc raunduna nəzər salmaq yetərli olmalıdır.

Gəlir multiplikatoru üçün proses aşağıdakı kimidir:

Nümunə – Gəlir multiplikatorunun hesablanması

Misal: Qiyməti ildə 60.000 ABŞ dolları təşkil edəcək yerli podratçıya ödənilməklə yeni körpünün tikintisi layihəsini nəzərdən keçirək [2, s.82]. Bu layihə üçün xərclərə nəzər yetirərkən planlama mütəxəssisi müəyyən etdi ki, podratçılar yerli işçilərə ödəniləcək əmək haqlarına 40.000 ABŞ dolları, yerli ticarətçilərdən mal-materiallara isə 8.000 ABŞ dolları xərcləyəcək. Pulları üçüncü raunda keçirmək üçün planlama mütəxəssisi yerli işçilərin öz əmək haqlarını haraya xərclədiyinə dair sorğu aparır və onların aylıq gəlirinin nə qədər hissəsinin öz şəhər hüdudları daxilindəki işlərinə sərf etdiyini soruşur. O müəyyən edir ki, onlar qazanlarının orta hesabla 55%-ni və ya 20.000 ABŞ dollarını şəhərdə xərcləyir. O yerli təchizatçılardan 8.000 ABŞ dolları məbləğini necə xərclədiklərini də öyrənməlidir. Sahibkarlardan öz inventarlarını haradan aldığını və işçilərinin nə qədərini şəhərdə yaşadığını soruşmaqla planlama mütəxəssisi müəyyən edir ki, təqribən 35%, yəni 2.800 ABŞ dolları yerli bazarda xərclənir. İlkin gəliri növbəti yerli xərclərlə toplamaqla yekun gəlir əldə olunur:

1-ci RAUND: İlk layihə xərci	60,000 ABŞ dolları
2-ci RAUND: Podratçının yerli xərcləri	48,000 ABŞ dolları
3-cü RAUND: İşçi və təchizatçının yerli xərcləri	24,800 ABŞ dolları
Cəmi	132,800 ABŞ dolları

Ümumi gəliri (132,800 ABŞ dolları) ilkin gəlirə (60,000 ABŞ dolları) bölməklə 2.21 olan layihə multiplikatoru alınır.

1-dən böyük olan multiplikator müsbət artım stimuluna uyğundur (qoyulan hər dollar üçün 1 dollardan çox gəlir gətirir), halbuki birdən kiçik olan multiplikator xərclərdən xalis itkini əks etdirir [6]. Bəzi sektorlar əlavə vəsaitləri yeni məşğulluq imkanlarına çevirmək və ya gəlirləri ölkə daxilində artırmaq qabiliyyətinə malik olduğuna görə belə xərclərin daha çox multiplikatora çatacağı gözlənilir.

Bu üsul mükəmməl deyil, lakin ideal təqribi multiplikator qiymətinin hesablanmasını təmin edir. Multiplikator məlumatları üçün keyfiyyətli sorğunun aparılması çətinlik ola bilər, yəni işçiləri və şirkətləri sorğuda iştirak etməyə inandırmaq üçün cəmiyyətdən dəstək almağa ehtiyac yarana bilər. Məlumatlarda bəzi boşluqların və ya kiçik səhvlərin olması qaçılmazdır – bəzi insanlar özlərinin maliyyə məlumatlarını müzakirə etməyə həvəssiz ola və ya xərclərinin düzgün olmayan təqribi rəqəmini bildirə bilərlər.

Çətinliklərə baxmayaraq bu üsulun böyük üstünlükləri vardır. Bu prosesdən istifadə etməklə, pulun cəmiyyətdə konkret fəaliyyət və ya investisiyadan necə axdığını müəyyənləşdirmək olar. Bu cəmiyyətə rəsmi təqribi multiplikator qiymətlərində eyni kateqoriyaya təsadüf edə bilən təklifləri müzakirə etməyə imkan verir. Nəhayət, şirkətlərin və ailələrin pullarını hara xərclədiyinə dair araşdırma prosesi cəmiyyət üçün dəyərli, faydalı məlumat verə, eləcə də yerli multiplikatorları artırmağa və iqtisadiyyatını qurmağa kömək edə bilər.

Əlavə olaraq, daha yüksək multiplikatorların yaranmasına gətirib çıxara bilən bir sıra layihə və sənaye sahələrini (fiziki infrastruktur layihələri üçün “icma (cəmiyyət) kontraktları”; yerli qida emalı olan ərazidə kənd təsərrüfatı; kiçik fermer, əməktutumlu kənd təsərrüfatı məhsul istehsalı; əməktutumlu istehsal; turizm – sahibin yerli olması, heyətin yerli işçilərdən ibarət olması, bir çox ilkin materialların yerli bazardan alınması; əvvəllər zəif kommunikasiya şəraiti olan bölgələrdə kommunikasiya infrastrukturu; əvvəllər insanların və malların hərəkəti çətin olan bölgələrdə nəqliyyat infrastrukturu; əvvəllər lazımi səviyyədə xidmət göstərilməyən bölgələrdə təhsil və səhiyyə xidmətləri; kənd təsərrüfatı istehsalçıları, balıqçılar və ya sənətkarlıq ustaları üçün kooperativlər; valideynlərin işləyə bilməsi və ya məktəbə

getməsi üçün dotasiyalı (ödənişli) uşağa qulluq xidmətinin təmin edilməsi) qeyd etmək olar [2, s.85].

Nəticə. İqtisadi multiplikatorlar, vəsaitlərin yerli iqtisadiyyatı tərk etmə sürətini əks etdirir. Vəsaitlərin yerli iqtisadiyyatı tərk etmə sürətini azaltmaq və beləliklə mövcud şirkətlərin iqtisadi multiplikatorlarını artırmaq və ya gələcək sənaye inkişafına töhfə vermək üçün şəhərlərin və regionların edə biləcəyi bir çox addımlar vardır.

Multiplikatorlar cəmiyyətin ölçüsündən, özünün yerli şirkətlərinin müxtəlifliyindən, işçi qüvvəsinin bacarıqlarından, regionda üstünlük təşkil edən əmək haqqı dərəcəsindən, işsizlik səviyyəsindən və digər amillərdən asılı olaraq əhəmiyyətli şəkildə dəyişə bilər.

Bütün digər şərtlər eyni olmaqla yerli mənbələr hesabına təmin edilən mallara əhəmiyyətli dərəcədə etibar edən, xammala daha çox dəyər qatan, yerli iqtisadiyyatdakı qalxma və düşmə təchizat zənciri bağları çox olan, yerli mülkiyyətin yüksək faiz təşkil etdiyi layihələr və ya sənaye sahələri daha yüksək multiplikatorlara malik olacaqdır.

Ölçülə bilən çoxlu növ multiplikator olsa da, şəhərlərin yerli iqtisadi inkişafa ən uyğun gələn iki multiplikatora (gəlir və məşğulluq) istinad olunur. Onlar bir çox hallarda bir-biri ilə korelyasiya edir. Məşğulluq multiplikatorlarının qiymətləndirilməsi daha çətin olduğundan gəlir multiplikatorlarının hesablanması üsulundan daha çox istifadə olunur.

Vaxta və səylərə qənaət edilməsi baxımından adətən mövcud multiplikator məlumatlarından istifadə olunur. Regionla bağlı multiplikatorlara dair məlumatlar olmadıqda və ya vəziyyətə uyğun olmadıqda alternativ olaraq yerli səviyyədə sadələşdirilmiş hesablama aparılır. Bu zaman multiplikator fəaliyyətin ilkin gəliri, yerli bazarda xərclədiyi pulun miqdarı, işçilərinin və təchizatçıların yerli bazarda xərclədiyi pulun məbləği cəminin fəaliyyətin ilkin gəlirinə olan nisbətindən alınır. Multiplikatorun 1-dən böyük olması müsbət artım stimulumu ehtiva edir. Multiplikator nə qədər böyük olarsa bir o qədər sərvət yaratmaq və bölüşdürmək baxımından səmərəlidir.

Qeyd olunanlarla yanaşı, multiplikatorların baş vermiş hadisələrə əsaslanması və gələcək investisiya yatacığına təsir göstərəcək bütün amilləri dəqiq proqnozlaşdırma bilməməsi kimi əsas mənfi cəhətini də nəzərə almaq lazımdır.

Yerli multiplikatorları artırmaq, pulların regiondan axıb getməsini azaltmaq və region daxilində iqtisadi bağları artırmaq məqsədlə bir sıra tövsiyələr verilir:

- Daha kiçik həcmi olan, qeyri-texniki infrastruktur layihələrinin icmaya (cəmiyyətə) verildiyi “icma (cəmiyyət) kontraktları”nın nəzərdən keçirilməsi;
- Yerli şirkətlərin işinə yardım edən hökumət satınalma siyasətlərinin qəbul edilməsi;
- Yerli əmanətləri yerli layihələrə yatıran kooperativ bankların stimullaşdırılması;
- Malların, ixrac edilməzdən öncə yerli şəraitdə emalının artırılması üsullarının nəzərdən keçirilməsi;
- Fermerlərə və ya yerli sənətkarlara bazarda yer ayrılması;
- Yerli bölgədə bankomatların artırılması;

- Kənd təsərrüfatı istehsalçıları, baliqçılar və ya sənətkarlıq ustaları üçün kooperativlərin formalaşdırılması.

Qeyd olunanlar, yerli iqtisadiyyatın gücünü və dözümlülüyünü artırmaq, öz növbəsində yerli multiplikatorları artırmaq baxımından çoxsaylı üsulların sadəcə kiçik bir hissəsidir.

Bununla yanaşı, yerli multiplikatorların artırılması heç də mütləq yerli alışıq iqtisadi təcridəmə nöqtəsində qədər stimullaşdırılması demək deyildir, çünki regionlar arasında ticarət və iqtisadi axınların da öz üstünlükləri və faydaları vardır. Bəzi hallarda, multiplikatorlar haqqında düşünmək regional əməkdaşlığa gətirib çıxara, öz bölgəsində yüksək multiplikatora malik sənayeni stimullaşdırmaq üçün bir neçə şəhərin birlikdə işləməsi ilə nəticələnə bilər.

Ədəbiyyat

1. International Labour Organization (2021), Local Economic Development and Employment Intensive Investments, ILO.
(https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/documents/genericdocument/wcms_099642.pdf)
2. Colleen H., William T., Tamara W., et al. (2013), Local Economic Development in Practice - A Toolkit for LED Practitioners, United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat).
(<https://unhabitat.org/sites/default/files/download-managerfiles/Local%20Economic%20Development%20in%20Practice.pdf>)
3. Fernando J. (2020). Investment Multiplier.
(<https://www.investopedia.com/terms/i/investment-multiplier.asp>)
4. The Investopedia Team (2021), Crowding-Out and Multiplier Effect Theories of Government Stimulus.
(<https://www.investopedia.com/ask/answers/060915/how-does-crowding-out-effect-influence-multiplier-effect-government-stimulus.asp>)
5. Giovanni G., Juha T. (2016), The Welfare Multiplier of Public Infrastructure Investment. International Monetary Fund.
(<https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/The-Welfare-Multiplier-of-Public-Infrastructure-Investment-43752>)
6. Reeves A., Basu S., McKee M. et al. (2013), Does investment in the health sector promote or inhibit economic growth?. Global Health 9, 43 .
(<https://globalizationandhealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1744-8603-9-43>)